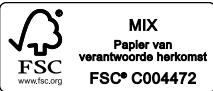

De rustelozen

MIX
Papier van
verantwoorde herkomst
FSC® C004472

Olga Tokarczuk

De rustelozen

Vertaald uit het Pools door
Greet Pauwelijn

DE GEUS

Eerste druk, augustus 2011
Achtste druk, juli 2020

In dit boek werd gebruikgemaakt van kaarten uit *The Agile Rabbit Book of Historical and Curious Maps*, The Pepin Press, Amsterdam 2005.
p. 11: *Comparative overview of important rivers* (zonder datum);
p. 45: *Details of St. Petersburg* (1850); p. 63: *Boufarik, Algeria* (1882);
p. 87: *Chinese map* (1984); p. 119: *Parc de Monceau* (1878); p. 197: *Chinese map* (1984); p. 243: *Nova Zembla, Russia* (1855); p. 276: *Russian map* (zd);
p. 395: *Plan of Jerusalem based on a manuscript from 1200* (zd); p. 397: *New York, USA* (zd); p. 415: *The wanderings of Odysseus represented on a map reconstructed from the Odyssey* (1911).

Oorspronkelijke titel *Bieguni*, verschenen bij Wydawnictwo Literackie
Oorspronkelijke tekst © Olga Tokarczuk
Oorspronkelijke tekst © Wydawnictwo Literackie, Kraków, 2007
Nederlandse vertaling © Greet Pauwelijn en De Geus bv, Breda 2011
Omslagontwerp Berry van Gerwen, naar een ontwerp van Riverhead Books
Omslagillustratie © Tim Hayward/Bridgeman Images
Illustratie binnenwerk © *The Agile Rabbit Book of Historical and Curious Maps*, The Pepin Press, Amsterdam 2005. www.pepinpress.com

ISBN 978 90 445 4344 5

NUR 302

De rustelozen

Ik ben

Ik ben een paar jaar oud. Ik zit op de vensterbank, rondom me liggen speeltjes, omvergegooide blokkentorens en poppen met wijd opengesperde ogen. Het is donker in huis, de lucht in de kamers koelt langzaam af, het schemert. Niemand is thuis: ze zijn vertrokken, verdwenen, ik hoor alleen nog hun wegstervende stemmen, geschuifel, de echo van hun stappen en gelach in de verte. Buiten ligt de lege binnenplaats. De duisternis daalt zachtjes neer uit de hemel. Ze bedekt alles als met zwarte dauw.

Het pijnlijkst is de roerloosheid, dicht en zichtbaar: de koude schemering en het zwakke licht van de natriumlampen dat op amper twee meter van de bron in de duisternis wegzinkt.

Er gebeurt niets, de mars van de duisternis stopt voor de deur van het huis, het hele tumult waarmee de duisternis valt verstomt en vormt een dik vel zoals op afkoelende melk. Tegen de achtergrond van de hemel strekken de contouren van de gebouwen zich uit tot in het oneindige, langzaam verliezen ze hun scherpe kanten en hoeken. Het afnemende licht neemt de lucht met zich mee: er blijft niets meer over om in te ademen. De duisternis dringt nu door de huid. De geluiden hebben zich opgerold en hun slakkenogen ingetrokken; het orkest van de wereld is vertrokken en verdwenen in het park.

Deze avond is de rand van de wereld, mijn vingers hebben hem toevallig en onopzettelijk tijdens het spelen gevoeld. Ik heb hem ontdekt, omdat ze me eventjes alleen hebben gelaten, ze hebben me er niet voor behoed. Ik zit natuurlijk in de val, opgesloten. Ik ben een paar jaar oud en zit op de vensterbank naar de koud geworden binnenplaats te kijken. In de schoolkeuken zijn de lichten al uit, iedereen is naar huis. De betonplaten van de binnenplaats hebben zich volgezogen met de duisternis en zijn verdwenen. De deuren zijn gesloten, de luiken dicht en de rolgordijnen naar beneden gelaten. Ik zou naar buiten willen, maar ik weet niet waarheen. Alleen mijn aanwezigheid neemt duidelijke contouren aan, die bibberen en golven, en dat doet pijn. In een flits ontdek ik de waarheid: er valt niets meer aan te doen: ik ben.

De wereld in mijn hoofd

Mijn eerste reis ondernam ik te voet, dwars door de velden. Het duurde lang voor iemand mijn verdwijning opmerkte. Ik liep het hele park door en zette mijn tocht voort over de veldwegen, door de maïs en de vochtige weilanden vol boterbloemen, die door afwateringssloten in vierkanten waren verdeeld, helemaal tot aan de rivier. Die was trouwens overal in dit laagland aanwezig, hij drong door de grasbodem en likte de velden.

Als ik op de dijk klom, zag ik een beweeglijk lint, een weg die uit het kader, uit de wereld stroomde. En met een beetje geluk kon ik er schuiven, grote, platte boten op zien, die in beide richtingen gleden, zonder acht te slaan op de oevers, de bomen, de mensen op de dijk, die waarschijnlijk als veranderlijke, verwaarloosbare oriëntatiepunten, als getuigen van

hun gracieuze beweging werden beschouwd. Ik droomde ervan om later, als ik groot was, op zo'n schuit te werken, of beter nog, zelf een schuit te worden.

Het was geen grote rivier, het was niet meer dan de Oder, maar ook ik was toen klein. Hij had zijn plaats in de hiërarchie der rivieren, wat ik later op de landkaarten heb nagekeken, een plaats die eerder onbeduidend, maar toch waarneembaar was; een eenvoudige gravin uit de provincie aan het hof van koningin Amazone. Voor mij was ze zeker groot genoeg, ze leek enorm. Ze stroomde naar believen, sinds lang niet meer gereguleerd, vatbaar voor overstromingen, onberekenbaar. Op bepaalde plekken aan de oever stootte ze op hindernissen onder water, waardoor draaikolken ontstonden. Ze stroomde, defileerde, in beslag genomen door haar bestemmingen die schuilgingen achter de horizon, ergens ver in het noorden. Je kon je blik niet op haar laten rusten, want ze trok hem achter de horizon, waardoor je je evenwicht verloor.

Het schonk mij geen aandacht, dit in zichzelf verdiepte, wisselvallige, rondzwerfende water, waar je nooit tweemaal in kunt stappen, zoals ik later vernam.

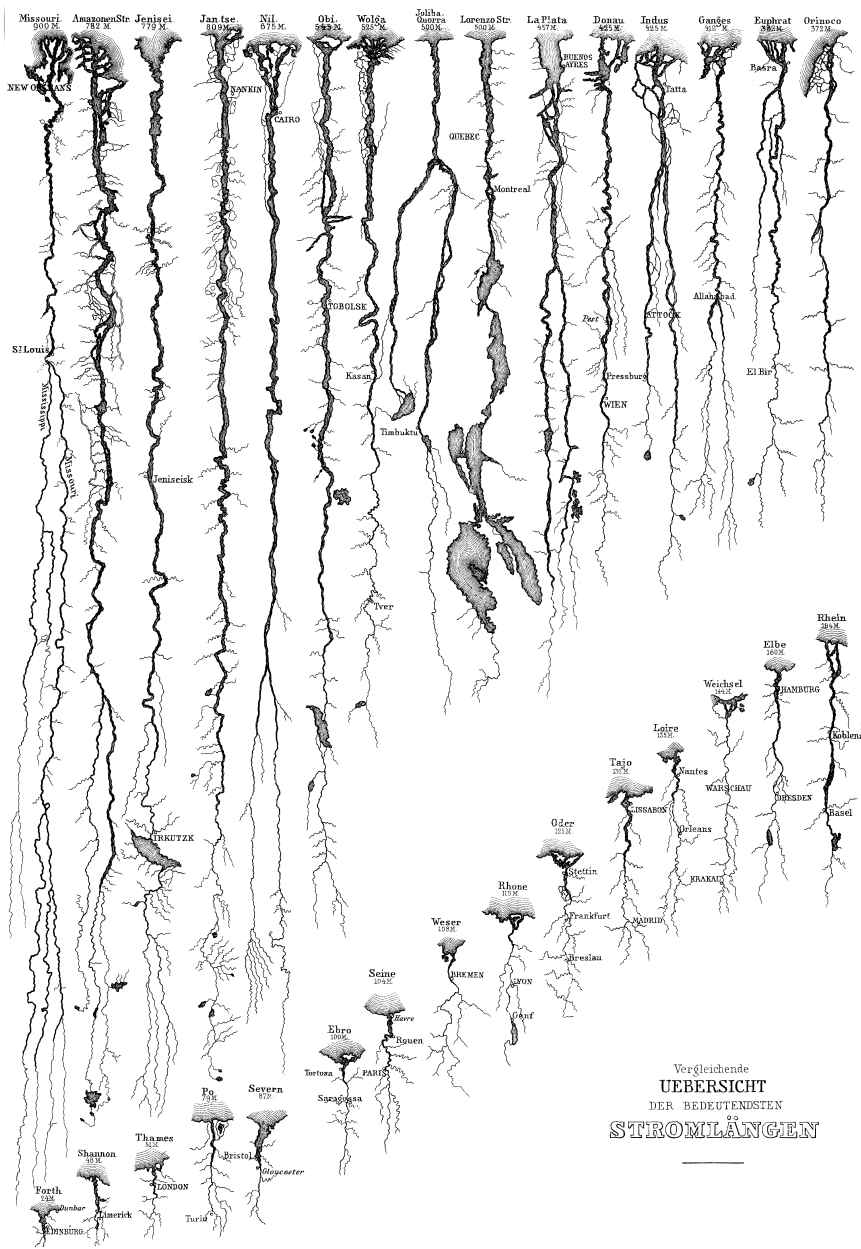
Elk jaar inde ze een gepeperde vergoeding voor de schuiten die ze op haar rug had gedragen, want elk jaar verdronk er iemand in, hetzij een kind tijdens een zwempartij op een snikhete zomerdag, hetzij een dronkaard die toevallig wankelend op de brug beland ondanks de leuning in het water viel. Naar drenkelingen werd altijd lang en met veel ophef gezocht, wat de hele buurt in spanning hield. Er werden duikers en motorboten van het leger ingezet. Volgens de verhalen van de volwassenen, die ik afliuisterde, waren de teruggevonden lichamen opgezwollen en bleek: het water had er alle leven uit weggespoeld en de gelaatstrekken zodanig

uitgewist dat de familieleden het lijk met moeite herkenden.

Terwijl ik op de waterkering naar de stroming stond te staren besepte ik dat – ondanks alle gevaren – wat in beweging was altijd beter zou zijn dan dat wat zich in rust bevond; dat verandering nobeler zou zijn dan bestendigheid; dat het roerloze aan verval en degeneratie onderhevig zou zijn en tot stof zou vergaan, terwijl het beweeglijke zelfs eeuwig zou blijven bestaan. Vanaf dat ogenblik stak de rivier als een naald in mijn veilige, onveranderlijke parklandschap, de broeibedden, waarin groenten in verlegen rijtjes opkwamen, en van de stoep van betonplaat, waarop we hinkelden. Ze prikte overal doorheen, bracht er verticaal een derde dimensie in aan; ze maakte er een gat in, en de kinderwereld bleek nauwelijks meer dan een rubberen speeltje waaruit de lucht sissend ontsnapte.

Mijn ouders behoorden niet helemaal tot de sedentaire stam. Ze verhuisden vaak, tot ze uiteindelijk voor een langere periode in een school in de provincie gingen wonen, ver van een degelijke weg en een spoorwegstation. Alleen de stap over de perceelgrens of een uitstapje naar het stadje waren al een hele reis. Boodschappen doen, documenten indienen op het gemeentehuis, altijd dezelfde kapper op het marktplein bij het stadhuis, die altijd hetzelfde, tevergeefs gewassen en gebleekte schort droeg waarop de haarkleurmiddelen van zijn vrouwelijke klanten kalligrafische vlekken, Chinese tekens hadden achtergelaten. Terwijl moeder haar haren liet kleuren wachtte vader op haar in theesalon Nowa, aan een van de twee tafeltjes buiten. Hij las de plaatselijke krant, waarin de misdadrubriek altijd de interessantste was met berichten over diefstal van jam en zure augurken uit kelders.

Die bange toeristische reizen van hen, in een tot het dak volgepropte Skoda. De voorbereiding en planning namen

Vergleichende
UEBERSICHT
 DER BEDEUTENDSTEN
STROMLÄNGEN

hele avonden in beslag, in de periode dat de lente al in de lucht hing en de sneeuw amper gesmolten, maar de aarde nog niet ontwaakt was; men moest wachten tot ze eindelijk haar lichaam afstond aan de ploegen en schoffels, tot ze zich liet bevruchten en daarna van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat hun tijd in beslag nam.

Ze behoorden tot de generatie die op reis ging met een caravan, een surrogaathuis achter zich aan trok. Een gasfornuis, opvouwbare tafeltjes en stoelen. Een plastic snoer om op de stopplaatsen de was aan op te hangen en houten wasknijpers. Wasdoeken tafelkleedjes. Een picknickset voor op reis: kleurrijke plastic borden, bestek, zoutvaten en glazen.

Onderweg had vader ergens op een rommelmarkt, die mama en hij heel graag bezochten (als ze niet net voor een kerk of monument foto's van elkaar aan het nemen waren), een waterkoker van het leger gekocht: een koperen apparaat, een ketel met in het midden een koker, waarin je een handvol takjes kon leggen en aansteken. En hoewel er stroomvoorziening was, gebruikte hij die stomende en tijdverslindende ketel om er water in te koken. Hij boog zich over het hete vat en luisterde trots en aandachtig naar het gepruttel van het kokende water dat hij over de theebuiltjes goot: een echte nomade.

Ze installeerden zich op de afgesproken plekken, op kampeerterreinen, altijd in het gezelschap van mensen van hun soort, en maakten een praatje met de burens over de sokken die aan de scheerlijnen van de tenten te drogen hingen. De reisroute werd bepaald aan de hand van een reisgids, de attracties werden er zorgvuldig in aangeduid. 's Ochtends zwemmen in de zee of in een meer, 's middags een uitstapje naar de antieke bezienswaardigheden van de stad en daarna het avondmaal: meestal kwam dat uit weckpotten: goulash,

gehaktschijven, gehaktballetjes in tomatensaus. Er moest alleen nog pasta of rijst worden gekookt. Het eeuwige besparen, de zloty staat zwak, het is de stuiver van de wereld. De zoektocht naar een plek waar er een aansluitpunt was voor stroom, en daarna met tegenzin inpakken, om verder te trekken, altijd echter in de metafysische omwentelingsbaan van ons huis. Ze waren geen echte reizigers, want ze vertrokken om terug te keren. En ze gingen opgelucht terug, met het gevoel dat ze hun plicht goed hadden vervuld. Ze keerden terug om een stapel brieven en rekeningen van de ladekast te pakken, die de burens daar hadden neergelegd. Om de grote was te doen. Om hun heimelijk geuwend vrienden dood te vervelen met hun foto's. 'Dit zijn wij in Carcassonne. En hier is mijn vrouw met op de achtergrond de Akropolis.'

Vervolgens leidden ze het hele jaar een sedentair leven, het is een vreemd leven als men 's ochtends terugkeert naar wat men 's avonds heeft achtergelaten, waar de kleren doordrongen zijn van de geur van de eigen woning en de voeten in het tapijt onvermoeibaar een spoor uitslijten.

Dit was niets voor mij. Ik miste duidelijk een gen dat ervoor zorgt dat je onmiddellijk wortelschiet, zodra je ergens een poos blijft staan. Ik heb het vaak geprobeerd, maar mijn wortels gingen nooit diep genoeg en bij elke windstoot viel ik omver. Ik kon niet kiemen, deze gave die eigen is aan planten is mij ontzegd. Ik trek geen sappen uit de grond, ik ben een anti-Antaios. Ik haal mijn energie uit beweging: uit het schokken van bussen, het geronk van vliegtuigen, het gewieg van veerboten en treinen.

Ik ben handig, niet groot en compact. Ik heb een kleine, niet veeleisende maag, sterke longen, een strakke buik en sterke armspieren. Ik slik geen medicijnen, draag geen bril en neem geen hormonen. Ik scheer mijn haar één keer in

de drie maanden met een tondeuse en gebruik nauwelijks make-up. Ik heb gezonde, misschien niet al te rechte tanden, maar ze zijn wel intact, ik heb maar één oude vulling, volgens mij in tand nummer zes linksonder. Mijn leverwaarden zijn normaal. Die van mijn pancreas ook. Mijn rechter- en linkernier zijn in uitstekende vorm. Mijn buikaorta voldoet aan de norm. Mijn urineblaas ook. Hemoglobine: 12,7. Witte bloedlichaampjes: 4,5. Hematocriet: 41,6. Bloedplaatjes: 228. Cholesterol: 204. Creatine: 1,0. Bilirubine: 4,2 enzovoort. Mijn IQ, als men daarin gelooft, is 121; dat volstaat. Ik heb een buitengewoon sterk ontwikkelde ruimtelijke verbeeldingskracht, die bijna eidetisch is, maar mijn lateralisatie is zwak. Mijn persoonlijkheidsprofiel is labiel en waarschijnlijk niet betrouwbaar. Leeftijd: psychologisch. Geslacht: grammaticaal. Ik koop vooral boeken met een zachte kaft, zodat ik ze zonder spijt op het perron kan achterlaten, aan de ogen van anderen. Ik verzamel niets.

Ik heb mijn studie afgemaakt, maar heb in feite geen beroep, wat ik erg betreurt: mijn overgrootvader was wever, hij bleekte de geweven doeken door ze op een helling uit te spreiden en aan de brandende zonnestrallen bloot te stellen. Het weven van schering en inslag zou echt iets voor mij zijn, maar er bestaan geen draagbare weefgetouwen, weven is een kunst voor sedentaire volkeren. Op reis brei ik. Helaas verbieden sommige luchtvaartmaatschappijen het de laatste tijd breinaalden en haakpennen mee aan boord te nemen. Zoals ik al zei heb ik geen enkel vak geleerd en toch, ondanks de voorspellingen van mijn ouders, heb ik altijd de eindjes aan elkaar kunnen knopen door onderweg steeds weer nieuwe baantjes aan te nemen, ik heb nooit op zwart zaad gezeten.

Toen mijn ouders na hun romantisch experiment van twintig jaar naar de stad terugkeerden, toen ze hun buik vol

hadden van de droogte en vrieskou, van de gezonde kost, die de hele winter in de kelder lag te verpieteren, en van de wol van hun eigen schapen, die zorgvuldig in de onverzadigbare kelen van de kussens en dekbedden werd gestopt, kreeg ik van hen wat geld en ging ik voor de eerste keer op reis.

Op de plekken waar ik verzeild raakte, had ik allerlei baantjes. In een internationaal industrieel bedrijf in een buitenwijk van een grote metropool schroefde ik antennes op luxejachten. Daar werkten veel mensen zoals ik. Het was zwartwerk, er werd niet naar onze afkomst en toekomstplannen gevraagd. Op vrijdag kregen we ons loon en was je niet tevreden, dan kwam je de volgende maandag niet meer terug. Je had er toekomstige studenten, die de periode tussen hun eindexamen op de middelbare school en het toelatingsexamen op de universiteit overbrugden. Immigranten die blijvend onderweg waren naar een ideaal, rechtvaardig land ergens in het Westen, waar alle mensen broeders en zusters van elkaar waren en sterke staten de rol van zorgende ouder vervulden; vluchtelingen, die hun gezin plotseling hadden moeten verlaten: hun vrouw, man, ouders; ongelukkig verliefd, verstrooid, melancholisch en eeuwig verkleumd. Zij, op wie de arm der wet jacht maakte, omdat ze hun leningen niet konden afbetalen. Zwervers, vagebonden. Gekken, die na een nieuwe terugval van hun ziekte naar het ziekenhuis werden gebracht, van waar ze – op grond van onduidelijke voorschriften – naar hun land van herkomst werden gedeporteerd.

De enige die daar al jaren een vaste baan had, was een hindoe, maar eerlijk gezegd verschilde zijn situatie in niets van de onze. Hij was niet verzekerd en kreeg geen verlof. Hij werkte zwijgend, geduldig, in een regelmatig tempo. Hij kwam nooit te laat, ging nooit met ziekteverlof. Ik probeerde

een paar mensen over te halen om samen een vakbondsafvaardiging samen te stellen – het was de tijd van Solidarność – al was het maar voor hem, maar hij wilde dat niet. Ontroerd door mijn interesse gaf hij me elke dag een portie van zijn pikante curry, die hij in een eetketeltje meebracht. Ik kan nu zelfs niet meer op zijn naam komen.

Ik ben serveerster, kamermeisje in een exclusief hotel en kinderjuf geweest. Ik heb boeken en kaartjes verkocht. In een klein theater heb ik een seizoen als costumière gewerkt en op die manier de lange winter tussen pluchen coulissen, zware kostuums en satijnen capes en pruiken doorgebracht. Na mijn studie heb ik gewerkt als pedagoge, ontwenning begeleider en ten slotte ook als bibliotheekbediende. Zodra ik wat geld had verdiend, ging ik op reis.

Mijn hoofd in de wereld

Ik heb psychologie gestudeerd in een grote, sombere, communistische stad, mijn faculteit was ondergebracht in een gebouw dat tijdens de oorlog de hoofdzetel van de ss was geweest. Dat deel van de stad was gebouwd op de ruïnes van het getto dat voor de aandachtige toeschouwer duidelijk zichtbaar was: de hele buurt lag een meter hoger dan de rest van de stad. Een meter puin. Ik heb me daar nooit goed gevoeld; tussen de nieuwe flatgebouwen en schrale plantsoenen waaide het altijd en de ijzige lucht leek bijzonder pijnlijk en beet in je gezicht. Ondanks de bebouwing behoorde deze plek eigenlijk nog altijd aan de overledenen. Ik droom nog altijd van het gebouw van het instituut: de brede, als uit steen gehouwen, door voeten glad geworden gangen, de afgesleten trederanden, de door handen gepolijste leuning,

sporen die hun afdruk hadden achtergelaten in de ruimte. Misschien werden we daarom door geesten achtervolgd.

Als we ratten loslieten in het labrynt was er altijd één die gedrag vertoonde dat in strijd was met de theorie en die lak had aan onze pientere hypothesen. Hij stond op zijn achterpoten, helemaal niet geïnteresseerd in de beloning aan het einde van het traject; afkerig van de privileges van de pavlovreactie monsterde hij ons en keerde terug of onderwierp het labrynt ongehaast aan een onderzoek. De rat zocht iets in de zijgangen en probeerde de aandacht op zich te richten. Hij piepte gedesoriënteerd, waarop de meisjes hem tegen de regels in uit het labrynt haalden en op hun hand namen.

De spieren van de dode, opengespalkte kikker bogen en strekten zich volgens het dictaat van de elektrische impulsen, maar op een manier die nog niet in onze handboeken stond beschreven: ze gaven ons signalen, terwijl de lidmaten duidelijke dreigende en spottende gebaren maakten, waarmee ze het heilige geloof in de mechanische onschuld van de fysiologische reflexen weerlegden.

Hier werd ons geleerd dat de wereld beschreven en zelfs verklaard kon worden aan de hand van eenvoudige antwoorden op intelligente vragen. Dat die in wezen machteloos en dood was, dat er redelijk eenvoudige wetten over heersten, die verklaard en bekendgemaakt moesten worden, bij voorkeur door middel van een diagram. Van ons werd verwacht experimenten uit te voeren. Hypothesen te formuleren. Te verifiëren. We werden ingeleid in de geheimen van de statistiek, in de overtuiging dat alle regelmatige processen in de wereld hiermee perfect beschreven konden worden, dat negentig procent doorslaggevender is dan vijf.

Maar vandaag weet ik één ding: wie orde zoekt, kan de psychologie beter mijden. Hij kan beter filosofie of theologie

kiezen, wat hem tenminste een solide basis zal geven, ofwel in de materie, ofwel in de geest; hij zal niet uitglijden over de psychiek, dat een heel onzeker onderzoeksobject is.

Gelijk hadden zij die zeiden dat je deze richting niet koos om er beroepshalve iets mee te doen, uit interesse of door een roeping om anderen te helpen, maar wel om een andere, heel eenvoudige reden. Ik vermoed dat we allemaal een diep verborgen defect hadden, hoewel we waarschijnlijk de indruk wekten intelligente, gezonde, jonge mensen te zijn: op de toelatingsexamens was ons defect gemaskeerd, kundig gecamoufleerd. De haast onontwarbare kluwen van emoties, die vervult is als die vreemde gezwellen die je weleens in het menselijk lichaam terugvindt en in elk zichzelf respecterend anatoompathologisch museum kunt bekijken. Misschien waren onze examinatoren soortgenoten en wisten zij wel wat ze deden? In dat geval waren we hun erfgenamen. Toen we in het tweede jaar de werking van de verdedigingsmechanismen behandelden en vol bewondering de kracht van dit deel van onze psychiek ontdekten, werd ons geleidelijk aan duidelijk dat zonder rationalisatie, sublimatie en verdringing, al die trucs waarmee we onszelf hebben begiftigd, dat als we zonder bescherming, eerlijk en moedig, naar de wereld zouden kijken, ons hart zou breken.

Tijdens onze opleiding kwamen we te weten dat we opgebouwd zijn uit verdedigingsmechanismen, uit schilden en harnassen, we zijn steden waarvan de architectuur zich heeft beperkt tot muren, bastions en fortificaties; bunkerstaten.

Alle tests, interviews en onderzoeken voerden we uit op elkaar en na het derde jaar kon ik al zeggen wat mij scheelde; het was alsof ik mijn eigen, geheime voornaam had ontdekt waarmee men tot de initiatie werd opgeroepen.

Het beroep waarvoor ik heb gestudeerd, heb ik slechts kort uitgeoefend. Tijdens een van mijn reizen, toen ik in een grote stad vastzat zonder geld en er als kamermeisje werkte, begon ik een boek te schrijven. Het was een verhaal voor op reis, om te lezen in de trein, dat ik als het ware voor mijzelf schreef. Een boek als een toastje, om in één keer door te slikken, zonder erop te kauwen.

Ik kon me voldoende concentreren, veranderde voor even in één reusachtig oor, dat luisterde naar geruis, echo's en geritsel; naar verre stemmen die achter een muur weerklonken.

Maar nooit werd ik een echte schrijfster of, beter gezegd, een auteur, want dat woord klinkt serieuzer. Het leven was me altijd te snel af. Ik stuitte altijd op de sporen ervan, op zijn schrale, afgeworpen huid. Wanneer ik het had gelokaliseerd was het alweer ergens anders. Ik vond alleen tekens, zoals de inkervingen op de boomstammen in het park: I WAS HERE. Tijdens het schrijfproces veranderde het leven in onvolledige verhalen, onwerkelijke, korte vertellingen, onduidelijke verhaallijnen, vanuit de verte vertoonde het zich in ongewone, verschoven perspectieven of in dwarsdoorsneden, en het was moeilijk om er conclusies uit te trekken voor het geheel.

Iedereen die ooit een roman heeft geprobeerd te schrijven weet wat voor moeilijke onderneming dit is, het is ongetwijfeld een van de slechtste vormen van zelfstandig ondernemerschap. Je moet de hele tijd binnen jezelf blijven, in een eenpersoonscel, in absolute eenzaamheid. Het is een gecontroleerde vorm van psychose, paranoia en obsessie, die gedwongen worden te werken, die het daarom zonder veren, ruches en Venetiaanse maskers moeten stellen, waarvan we ze kennen, en eerder in slagernesschort en rubberen laarzen en met een weimes in de hand verschijnen. In deze schrijverskel-

der ziet men amper de voeten van de voorbijgangers, hoort men het geklepper van de hakken. Soms blijft iemand staan om zich te bukken en een blik naar binnen te werpen, dan kan men een menselijk gezicht zien en zelfs een paar woorden wisselen. Maar in werkelijkheid is de geest bezig met zijn spel, in een haastig geschetst panopticum, waarin hij de figuren op een provisorisch podium opstelt: de auteur en het hoofdpersonage, de vertelster en de lezeres, de beschrijver en de beschrevene; de voeten, schoenen, hakken en gezichten worden vroeg of laat een deel van dit spel.

Ik betreur het niet dat ik van deze specifieke bezigheid ben gaan houden, ik had niet gedeugd als psycholoog. Ik kon geen verklaringen geven of familiefoto's oproepen uit het donker van de geest. Het stemt me droef te moeten toegeven dat de bekentenissen van anderen me dikwijls niet boeiden. Eerlijk gezegd had ik de rollen vaak liever omgekeerd en hun over mezelf verteld. Ik moest me bedwingen om niet plots aan de mouw van mijn patiënte te trekken en haar midden in een woord te onderbreken: 'Wat u nu zegt! Bij mij is dat helemaal anders! Stel u voor wat ik gedroomd heb! Moet u luisteren ...' Of: 'Wat weet u over slapeloosheid! Moet dat een paniekaanval voorstellen? Laat me niet lachen. De aanval die ik onlangs had, dat was me er pas een.'

Ik kon niet goed luisteren. Ik respecteerde de grenzen niet, was gevoelig voor overdracht. Ik geloofde niet in statistiek en verificatie van theorieën. De stelling van één persoonlijkheid voor één persoon leek me altijd al te minimalistisch. Ik had de neiging om evidenties te af te zwakken en onweerlegbare argumenten in twijfel te trekken: het was een hinderlijke gewoonte, perverse hersenyoga, het subtiele genot van binnen iets te voelen bewegen. Elk oordeel bekeek ik met argwaan, proefde ik onder mijn tong en uiteindelijk kwam

ik tot de voorspelbare constatering dat geen enkel ervan echt was, maar alles vals, en dat de merknaam vervalst was. Ik wilde geen vaststaande opvattingen hebben, ze zouden overbodige bagage zijn. Tijdens discussies stond ik nu eens aan de ene kant, dan weer aan de andere kant en ik weet dat mijn gesprekspartners me daarom niet mochten. Ik was getuige van een vreemd fenomeen dat in mijn hoofd plaatsvond: hoe meer argumenten ik ervoor vond, hoe meer tegenargumenten me te binnen schoten, en hoe sterker ik me aan de eerste hechtte, hoe verleidelijker de andere werden.

Hoe moest ik anderen onderzoeken, als ik zelf moeite had om elke test op te lossen? Persoonlijkheidstesten, enquêtes en vragenlijsten met antwoordschalen vond ik te moeilijk. Ik was me snel bewust van deze afwijking van me en daarom gaf ik, wanneer we elkaar tijdens de practica aan de universiteit wederzijds onderzochten, willekeurige antwoorden, op goed geluk. Het resultaat hiervan was een vreemd profiel: krommen op coördinatieassen. ‘Geloof je dat de beslissing die je het gemakkelijkst kunt wijzigen de beste is?’ Of ik geloof? Wat voor een beslissing? Wijzigen? Wanneer? Wat betekent ‘het gemakkelijkst?’ ‘Ga je bij het binnenkomen in een kamer in het midden of eerder wat opzij staan?’ In welke kamer? Wanneer? Is die kamer leeg of staan er rode, pluchen sofa’s tegen de muren? En waarop kijken de ramen uit? Een vraag over een boek: zou ik liever een boek lezen dan naar een feestje gaan of is dit ook afhankelijk van het soort boek en het soort feestje?

Wat voor een methodologie! Stilzwijgend gaat men ervan uit dat de mens zichzelf niet kent, maar dat als men hem de juiste, sluwe vragen voorlegt, die persoon zichzelf kritisch zal bekijken. Hij zal zichzelf een vraag stellen en er zelf op antwoorden. In een onbewaakt moment zal hij zichzelf het

geheim verraden, waar hij niets van afweet.

En dan heb je nog de tweede, levensgevaarlijke veronderstelling dat we standvastig zijn en dat onze reacties voorspelbaar zijn.

Het syndroom

Het verhaal van mijn reizen is slechts het verhaal van een tekortkoming. Ik lijd aan een syndroom dat gemakkelijk in elk compendium van klinische symptomen kan worden teruggevonden en dat volgens de vakliteratuur steeds frequenter voorkomt. Je kunt het best de oude uitgave (uit de jaren zeventig) van *The Clinical Syndromes* raadplegen, die een soort van encyclopedie van eigenaardige syndromen is. Die vormt voor mij trouwens een onuitputtelijke inspiratiebron. Zou iemand het nog aandurven om de mens in zijn geheel, algemeen en objectief te beschrijven? In volle overtuiging het begrip ‘persoonlijkheid’ hanteren? Een aanloop nemen naar overtuigende typologie? Ik denk het niet. Het begrip ‘syndroom’ past de reispsychologie als gegoten. Het syndroom is niet groot, draagbaar, episodisch en staat los van een flauwe theorie. Men kan er iets mee verklaren en het vervolgens weggooien. Een wegwerpinstrument voor kennisverwerving.

Dat van mij heet ‘Volhardend Detoxificatiesyndroom’. Als we dit zonder omhaal en onbezield zouden vertalen, zou dit alleen impliceren dat de essentie ervan berust op een volhardend terugkeren van het bewustzijn naar beelden of zelfs op het compulsieve opzoeken ervan. Het is een variant van het ‘Mean World Syndrome’, dat de laatste tijd redelijk goed wordt beschreven in de neuropsychologische literatuur als een specifieke vorm van infectie door de media. In feite is dit

een heel burgerlijke aandoening. De patiënt zit urenlang voor de tv en zoekt met de afstandsbediening uitsluitend naar de kanalen die de verschrikkelijkste nieuwsberichten uitzenden: oorlogen, epidemieën en catastrofes. Gefascineerd door wat hij ziet kan hij zijn ogen niet meer afwenden.

De symptomen zelf zijn niet bedreigend en staan een rustig leven toe, als men tenminste afstand kan bewaren. Deze onaangename aandoening is ongeneeslijk, de wetenschap kan in dit geval alleen de bittere constatering doen dat dit syndroom bestaat. Wanneer de van zichzelf geschrokken patiënt uiteindelijk in de spreekkamer van de psychiater belandt, raadt die laatste hem aan meer aandacht te besteden aan zijn levenshygiëne: zich onthouden van koffie en alcohol, in een goed verluchte kamer slapen, tuinieren, weven of breien.

In het geval van mijn symptomencomplex word ik aangetrokken door alles wat stuk, onvolmaakt, gebrekkig of gebarsten is. Ik raak geboeid door willekeurige vormen, vergissingen tijdens de scheppingsdaad en doodlopende straten. Dat wat zich had moeten ontwikkelen, maar dat om de een of andere reden in zijn groei is blijven steken; of het tegenovergestelde, als het daar te ver in is gegaan. Alles wat afwijkt van de norm, wat te klein of te groot, buitensporig of onvolledig, monstrueus en afstotend is. Vormen die zich niet aan de symmetrie houden, zich vermenigvuldigen, in de breedte uitzetten, knoppen vormen, of het tegenovergestelde, veelvoud tot enkelvoud reduceren. Ik ben niet geïnteresseerd in herhaalbare gebeurtenissen, waarover de statistiek zich aandachtig buigt en die door iedereen met een tevreden, familiale glimlach op het gezicht worden gecelebreerd. Mijn gevoeligheid is teratologisch en monstrosief. Ik heb de constante en vermoeiende overtuiging dat het ware zijn juist

daar aan de oppervlakte komt en zijn natuur openbaart. Een plotse, toevallige onthulling. Een beschaamde 'oeps', een biesje van de lingerie dat onder de zorgvuldig geplisseerde rok uitsteekt. Een metalen, afgrijselijk skelet dat plots onder de fluwelen bekleding vandaan kruipt; de eruptie van een springveer uit een pluchen fauteuil, die schaamteloos de illusie van alle zachtheid ontmaskert.

Rariteitenkabinet

Kunstmusea bezoeken is nooit mijn favoriete tijdverdrrijf geweest en als het aan mij lag, had ik ze maar al te graag ingewisseld voor rariteitenkabinetten, waar datgene wordt verzameld en tentoongesteld wat zeldzaam en uniek, zonderling en monstrueus is. Wat in de schaduw van het bewustzijn leeft en uit het gezichtsveld verdwijnt, als men er naar kijkt. Ja, ik lijd ongetwijfeld aan dit betreuenswaardige syndroom. Ik word niet aangetrokken door museumcollecties in het centrum van de stad, maar wel door de kleine ziekenhuisverzamelingen die vaak naar kelders zijn verbannen, alsof ze geen achtenswaardige uitstalruimte verdienen en op de verdachte smaak van de vorige verzamelaars wijzen. Een glazen pot, waarin een salamander met twee staarten zit, die met zijn bek naar boven gericht wacht op de dag des oordeels, wanneer alle preparaten van de hele wereld zullen verrijzen. De nier van een dolfin in formaline. De schedel van een schaap, een pure anomalie, met twee paar ogen, oren en twee muilen, prachtig als afbeelding van een antieke, veelzijdige godheid. Een met kraaltjes versierde menselijke foetus waarop het volgende opschrift zorgvuldig staat gekalligrafeerd: FETUS AETHIOPIS 5 MENSUUM. Jarenlang verzamelde

spelingen van de natuur, met twee hoofden of helemaal geen, ongeboren en slaperig drijvend in een formaldehydeoplossing. Of het geval van de *Cephalothoracopagus Monosymetro*, dat nog altijd te zien is in een museum in Pennsylvania, waar de pathologische morfologie van de foetus met één hoofd en twee lichamen de fundamenteën van de logica $1 = 2$ in twijfel trekt. En als afsluiter een ontroerend, zelfgemaakt preparaat uit de keuken: in spiritus slapende appels uit 1848, allemaal heel zonderling, met abnormale vormen; iemand vond duidelijk dat deze spelingen van de natuur de onsterfelijkheid verdienen en dat alleen datgene overleeft wat anders is.

Dit is waarheen ik op mijn reizen geduldig onderweg ben, op zoek naar de fouten en de fiasco's van de schepping.

Ik heb leren schrijven in treinen, hotels en wachtkamers. Op de vouwtafeltjes in vliegtuigen. Ik maak notities in het toilet of onder tafel tijdens het middagmaal. Ik schrijf op museumtrappen, in cafés en in aan de straatkant geparkeerde auto's. Ik schrijf op papiersnippers, in notitieboekjes, op postzegels, op mijn hand, op servetten en in de kantlijn van boeken. Meestal zijn het korte zinnen, beelden, soms kopieer ik ook fragmenten uit de krant. Het gebeurt dat een uit de menigte geplukte figuur me met zich meeneemt, dan wijk ik van mijn route af om die persoon even te volgen en een verhaal te beginnen. Het is een goede methode, waarin ik steeds beter word. Op den duur wordt de tijd mijn bondgenoot, zoals bij elke vrouw: ik ben onzichtbaar, transparant geworden. Ik kan me voortbewegen als een geest, de mensen over de schouder kijken, van dichtbij naar hun ruzies luisteren, toekijken hoe ze met hun hoofd op hun rugzak liggen te slapen, hoe ze onbewust van mijn aanwezigheid tegen zichzelf praten door alleen hun lippen te bewegen en de woorden formuleren die ik straks in hun plaats zal uitspreken.